

BERECZKI ZOLTÁN – KAPUSI KRISZTIÁN

MISKOLCI ÁTJÁRÓK

„Acélváros, nehéz, szürke nappalok.”
(P. MOBIL: Miskolc, 1984.)

„Kihűlt a kohó is, nem ad vasat, munkát.
Nem látsz a környéken se rendőrt, se kurvát.
Állok a konyhánál, ez az egy ingyenes.
Hol a nyugodt erő? A tömeg ideges.”
(HOBO BLUES BAND: BAZ megye blues, 1991.)

„Lime Veins Bleed Rust.”
(KARST ORCHESTRA Miskolc, 2014.)

Avárosi terek alternatív használatára, behatóbb megismerésére törekvő érdeklődés és aktivitás az ezredforduló éveitől folyamatosan fokozódik. Városi felfedezők (urbex: urban exploration), ipari turisták, graffiti-gerillák, parkour- és gördeszkavirtuózok posztolják az elhagyatott gyárterületeken, lezárt intézményekben, alagutakban és csatornáknban, óvóhelyeken, szlómösödő lakótelepeken rögzített videóikat. Egyfajta történeti érdeklődés is mutatkozik e jelenség részeként, hiszen a narratíva vonatkozó háttér-információkat igényel, az alapvetően könyvívíű „helytörténetírás” adatai újszerű, lendületes tálalásban érnek olyan közösségeket, melyek passzívak, elutasítók a hagyományos és intézményesített ismeretátadás helyszíneivel (közoktatási, közgyűjteményi létesítményekkel) szemben. Ugyanakkor a társadalmi emlékezet nélkülözhetetlen, mert „elhelyez bennünket egy személyes létünknel nagyobb egység részeként, talán kevésbé érezzük önmagunkat jelentéktelennek”.¹

Miskolc életében 1989–1990 nagyobb törést jelentett, mint az ország történelmében. A város 1945 után lett nagyváros, azonban ez a nagyvárossá válás erőltetett volt, és így sok elfojtott feszültséget generált. Az első lépés Nagy-Miskolc létrejötté volt, amikor a környező települések elvesztették önállóságukat, és a városfejlesztés nem mindig vette figyelembe az igénye-

Átjárogatunk különféle kultúrák szegmensei között, történelmi koron, létező és fiktív tereken keresztül. Egyszerűen ízlésünkhöz közel álló szellemi kalandokat keresünk!

iket. Az ipar erőltetett felfuttatása tovább duzzasztotta a várost, létrejöttek a hatalmas lakótelepek, nagy arányban a városon kívülről betelepült lakossággal. A háború utáni évek erőltetett modernizációja rengeteg bontással is járt, amit vagy nem követett új építés, vagy ha követett is, többnyire nem vette figyelembe a történeti városszövetet. A nyolcvanas évekre az egész ország szemében Miskolc szürke iparvárossá vált, és maguk a miskolciak is szinte szégyellték, hogy itt élnek. „Miskolc nem szép, de a környéke gyönyörű”, hangzott el minduntalan családi-baráti beszélgetéseken.

Diósgyőri Acélművek. Kilátás a kombinált acélmű épületéből a keleti erőműre

Az 1989-es fordulat rövid távon tovább rontott a helyzeten. Az ipar tönkrement, a munkanélküliség rekordokat döntött, a városnak még rosszabb lett a híre; közben a történelem ingája átlendült a másik oldalra, minden nehézségért az ipart és a háború utáni évtizedeket téve felelőssé. A városvezetés, a városmarketing, de a városlakók jó része is kétségbeesetten próbálta az iparvárosi identitást levetkőzni és Miskolcot mint kereskedővárost átbrándelni, elfelejtve ezzel, hogy Miskolc életében az ipar nem csak 1945 után játszott jelentős szerepet, illetve azt, hogy még az 1945 utáni időszak is létrehozott értékeket. A kétezres évekre egyértelművé vált, hogy ahogy nem lehetett az 1945 utáni időszakban a polgári Miskolc emlékét elfojtani, úgy az ipari múltat ignoráló új Miskolc-kép is konstruált és hamis, így nem alkalmas identitásképzésre.

Hogy Miskolc mennyire hasonló problémákkal küzdött már a két világháború között is, azt jól megvilágítja ez a Móricz Zsigmond-idézet 1930-ból, amiből a városmarketing általában csak az első mondatot szokta szerepeltetni: „Miskolc a legnagyobb jövőjű magyar város. E pillanatban el van hanyagolva. Az állam nem favorizálja. [...] S ami nagyobb baj, nincs benne a köztudatban a fontossága, jelentősége és értéke. [...] Ahogy koncepciótlanul el van hanyagolva maga a borsodi ipartáj, éppenúgy el van hanyagolva fővárosa, Miskolc. [...] Most éppen kedvetlen a város. A mai szörnyű nehéz gazdasági válság ránehezedik a lelkekre.”²

A 2007 óta működő Észak-Keleti Átjáró Kulturális és Tudományos Egyesület általános küldetése és tevékenysége Miskolc város és térsége kulturális életének élénkítését, a különböző társadalmi csoportok és a környező régiók közötti kapcsolatteremtő átjárások biztosítását célozza meg.³ Feladatának érzi a történelmi félmúlt résztvevőinek közvetlen megszólítását: *Privát félmúlt Miskolcon* című kiadványsorozata mindenekelőtt a porosodó fényképalbumokat kívánja közkinccsá tenni, és nagyon bízunk abban, hogy a fotók előhívják azokat a történeteket, melyeket a rokonság egyfajta hagyományként őriz, élményszerűen mesél,

sajátos családi legendáriumként konzervál. Olyan miskolciaknak kívánunk megnyilvánulási lehetőséget biztosítani, akik hajlamot éreznek félmúltjuk speciális közzétételére.⁴ A városhoz kötődő emlékek és érzelmek közzététele erősíti az összetartozást egy olyan korban, amikor a „történelem felgyorsult. [...] Csak azért beszélünk annyit az emlékezetéről, mert már nincs. Az emlékezhelyek, vagyis az olyan helyek iránti érdeklődés, ahol még megragadható és kikristályosodik az emlékezet, történelmünknek ehhez a rendkívüli pillanatához kötődik. [...] A folyamatosság érzése az emlékezhelyekbe költözött át. Az emlékezhelyek azért létezhetnek, mert az emlékezetnek nincs már valódi közege.”⁵

Mindezt értve és részben küzdve ellene, az egyesület 2013 évben útjára indította az *Átjáró* című interdiszciplináris folyóiratát, melynek eddig megjelent hat száma az ipari örökséggel, utazással, városi zöldfelületekkel, borvidékekkel és pincesorokkal, az első világháborúval és a szubkultúrákkal foglalkozott.⁶ Túlzott vállalás volt talán a folyóirat rendszeres kiadása egy civil szervezet részéről, a megjelent számokat viszont büszkén vállaljuk, és az induláskor fogalmazott be-köszöntőt azóta is jellemzőnek tartjuk önmagunkra: „Átjárogatunk [...] mert szeretnénk szétnézni szomszédos, ismert és ismeretlen területeken! Vendégként a házigazdáknál, utazókként a helybélieknél, esetleg történészekként az antropológusoknál, magyarok magyaroknál és nem magyaroknál, tudósok a civileknél, nők a férfiaknál, gyerekek a felnőtteknél, egészségesek a sérülteknél és viceversa, mindezt a kíváncsi ember rácsodálkozásával. Átjárogatunk különféle kultúrák szegmensei között, történelmi koron, létező és fiktív tereken keresztül. Egyszerűen ízlésünkhöz közel álló szellemi kalandokat keresünk! Elvárásunk, hogy legyenek precíz történelmi háttérinformációk, lássunk gyönyörű képeket, elevenedjenek meg a források, szülessenek élménygazdag szövegek, esetleg még zenét is halljunk mindehhez!”⁷

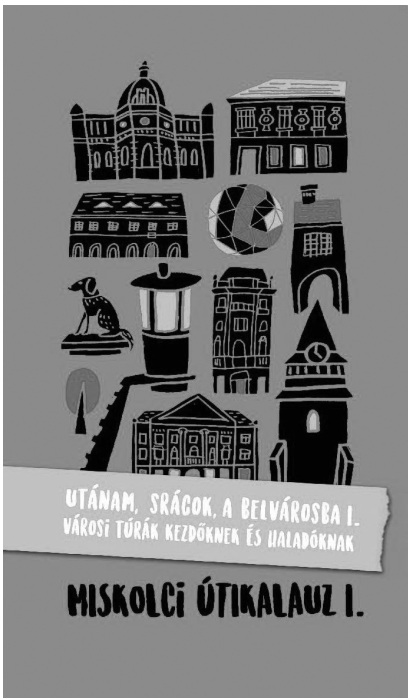
Az *Átjáró* Egyesület elsődleges feladatának tartja, hogy felhívja a figyelmet a város azon értékeire, amiket jelenleg az érdektelenség vagy a hozzájuk tapadó hamis konnotációk miatt pusztulás fenyeget. A városmarketing elsősorban Miskolctapolcára, Lillafüredre, a diósgyőri várra koncentrál. Ezek a helyek azonban egyrészt önmagukban is megállják a helyüket, másrészt Miskolc különlegessége nem ezekben a hagyományos turisztikai célpontokban rejlik.

2014-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Építész Kamara a Miskolci Galériával közösen workshopot szervezett építészhallgatóknak. A program lebonyolításában az egyesület részéről jelen cikk szerzői is részt vettek. Érdekes élmény volt, hogy a kassai építészhallgatók mit találtak különösen érdekesnek a városban: az avasi pincesorokat a kilátóval és a vasgyárat a Factory Arénával. 2018-ban a grenoble-i egyetem két építészhallgatóját kalauzoltuk a városban, akik Miskolcot választották városépítészeti diplomamunkájuk témájának, és az interneten találtak ránk. A történet megismétlődött. Jelen cikk írásának időpontjában pedig négy francia fotóssal folyik az egyeztetés, akik azzal találtak meg minket, hogy Detroit és Gunkanjima után Miskolc ipari területeit is szeretnék fotózni.

Ez is mutatja, mennyire indokolt a törekvésünk, hogy a város értékes, de elhanyagolt részeire irányítsuk a külső és belső figyelmet. A mi generációnknak már nem tapadnak negatív konnotációi sem a szocializmus, sem az ipar építészetéhez, épp ellenkezőleg: a városban járva felfedezzük, érdekesnek tartjuk ezeket az épületeket. Nem is kell ehhez semmiféle nosztalgia, az ipari építészetnek önmagában is van egy sajátos esztétikuma, amire turizmust is lehetne építeni. Ezt alátámasztandó jöjjön két idézet elfogultsággal nem vádolható emberektől.

Az amerikai filmrendező, David Lynch 2018-as önéletrajzában így ír az ipari létesítményekről, pontosabban az eltűnésükről: „I like man and nature together. That’s why I love old factories. Gears and oil, all that mechanical engineering, great big giant clanging furnaces pouring molten metal, fire and coal and smokestacks, castings and grinding, all the textures and the sounds – it’s a thing that’s just gone, and everything’s quiet and clean now.”⁸ Miskolc egyik testvérvárosa az Egyesült Államokban Cleveland. David Thomas, aki két legendás helyi zenekarnak is a vezetője volt (Rocket From The Tombs, Pere Ubu) Lynchhez hasonlóan beszél az ipari esztétikáról: „The steel mills were fascinating, they turned the sky different colours and made wonderful sounds. There’s a wonderful geometry, and you could appreciate them the way you’d go to an art museum and look at sculpture.”

Városnéző túráink, a Kertek alatt fesztivál, a kama nevű miskolci labdajátékot népszerűsítő sportrendezvényeink és az Utánam, srácok fesztivál is jelentős múltra tekintenek vissza. Egyesületünk 2014-ben elnyerte az Europa Nostra fődíját Oktatás, képzés, szemléletformálás kategóriában. A városi túrák között az Avas domb pincesorait, más alkalommal a városi piac (Búza tér) környékét rezesbanda kíséretével jártuk be az érdeklődőkkel, akiknek arányos kiselőadásokat, kvízeket és kiadványbemutatókat szerveztek-rögtönöztek aktivistáink (hivatásukra nézve leginkább építészek, történészek, antropológusok). A bejárt helyszíneink között voltak olyan periferikus városrészek, amelyeket elkerülnek a képeslapfotósok és útikönyvírók, például lakótelepek (Győri kapu, Kilián városrész, Avas-Dél), és persze ipari területek (Diósgyőr-Vasgyár, Perecesbánya). Különösen az utóbbiak környezetének kolóniái, gyárrészlegei, kiszolgáló épületei mostohán kezeltek és alulértékelték, mindezek történeteit, tárgyi-építészeti értékeit próbáltuk bemutatni, ismertetni.

Utánam, srácok, a belvárosba I. (könyvborító)

Amennyiben belvárosi utcákon vezetünk „expedíciót”, elsőrendű szempont volt olyan épületekre, létesítményekre, történetekre felhívni a velünk tartók figyelmét, amelyek kevésbé ismert, elfeledett, mellőzött értékeink. A törzsvendégek meglepetésére közel negyvenen és rezesbandával térünk be egy Búza téri kiskocsmába, melynek falát Erdély Miklós fotómozaikja díszíti. Felkerestünk centrális helyzetű tereket, amelyek különféle okokból képtelenek közösségi funkciót betölteni, diskuráltunk a miértekről, feltártuk a történelmi előzményeket, méltatlankodtunk aktuális kellemetlenségeken. Alapvetően fontos volt az összes kezdeményezésünkben valamiféle közösségi akció, úgy is mint a „városi élet erotikája, a másokhoz való vonzódásunk érzése, a biztonságos rutintól való kimozdulás öröme és izgalma, a kalanddal, az idegennel és meglepővel való találkozás miatt”.⁹

Az avasi kilátó, Miskolc egyik szimbóluma az államszocializmus idején épült, viszont

semmiféle ideológiai kötöttsége nincsen, és több szempontból világszínvonalú építészeti műremek, melyet kifejezetten negatív képzetek öveztek. Nagyrészt azért kezdtük rendezvényeink jelentős részét oda szervezni, hogy magát a kilátót is népszerűsítsük úgy, hogy az alaptalan és lesajnáló sztereotípiákat le tudjuk rombolni. Több szempontból jelképes az avasi kilátó esete. Az 1963-ban Hofer Miklós tervei alapján épült építészeti-technikai bravúr természetes módon rövid időn belül a város jelképévé vált. Valószínűleg ennek köszönhetette aztán 1990-et követő elhanyagolását is: a városvezetés (és a városlakók egy része) az épületet a szocializmus termékének, jelképének ítélte.¹⁰ A kilátó jól példázza, hogy tehetőséges építések sötét időszakban is tudnak maradandót alkotni. A helykiválasztás tökéletes, semmilyen meglévő épületet nem kellett hozzá lebontani, még a korábbi (elpusztult) kilátó esetleges újjáépítését sem lehetetleníti el, és az avasi templom és harangtorony látványát sem zavarja, sőt inkább gazdagítja. A sziluettje pedig olyan, hogy pár vonallal felismerhető módon visszaadható.

Városi séta az Avason, háttérben a kilátó

A kilátó ügyét az Egyesület folyamatosan napirenden tartja. Segítettünk tudatosítani, hogy az Avas északi oldala sajátos beépítettségével olyan érték, aminek része a kilátó is: a hegy lábánál van a középkori eredetű múzeumépület (egykori iskola), felfelé haladva a gótikus templom, reneszánsz harangtorony, ősi temető, svájci stílusú borházak szegélyezte pincesorok, és az egészet megkoronázza a merész, karcsú modern vasbeton kilátó. Erre a sokszínűségre, kulturális sűrűségre fűztük fel 2014-ben macskaköves tanösvényünket.¹¹ A város engedélyével tíz helyen pannókat helyeztünk el történelmi információkkal, versekkel, fotókkal; és erre az útvonalra fűzve beszélgetős sétákat tartottunk. A pannók ezt követően is az ösvény mentén maradtak, amíg a vandalizmus el nem távolította őket. Az akciót követően azt vettük észre, hogy a városlakók újra büszkéek a kilátóra, ami a mi érdemünk is: hosszú idő után újra feltűnik céglogóknak, és magánüzemeltetésben újra működik benne a kávézó.

Jelen írás szerzői nem alapító tagjai az Átjáró Egyesületnek, így talán az alábbiak nem minősülnek szerénytelen öndicséretnek. Az egyesület egyik legnagyobb erénye, hogy magához vonzza a hasonló gondolkodású embereket, intellektuális közeget teremt, felkarol kezdeményezéseket, sőt a kezdeményezések megtalálják magát az egyesületet. Az egyesület mára amolyan ernyőszervezetté vált, így nem vagyunk egyedül a törekvéseink megvalósításában. Az ipari múlt újraértékelésében egyik fontos partnerünk a percesesi Bányász Kulturális Egyesület. Velük közösen sikerült a kétezres évekre meglehetősen rossz hírűvé vált egy-

kori bányásztelepülés megítélését megváltoztatni. Sajnos a vasgár kolóniái (a vasgyári kolónia Diósgyőrben, a bányászkolónia Perecesen) mára valóban nincsenek jó állapotban. Mindkét kolónia középületeinek egy része üresen áll, és pusztul. Archív tervek, fotók felkutatásával (levéltárakban és magángyűjteményekben) mindkét városrész fénykorának elkészítettük a virtuális modelljét, amikre online tanösvényt építettünk (<http://perecsitanosveny.hu>, <http://www.coninprojekt.org/kiallitas/miskolc/3d-modell-galeria/>). Ez a munka természetesen még nem lezárt, mert hatalmas a feldolgozandó épületek mennyisége. A diósgyőri kolónia modellezésének legújabb fázisa egy nemzetközi projekthez kapcsolódott, aminek keretében a Miskolchoz sok tekintetben hasonló Rozsnyó ipari épületeiről készített hasonló 3D-s rekonstrukciót a helyi partnerszervezetünk, az OZ Medza.¹²

A Diósgyőri Vasgár néhány épületének 3D-s modellje

Más jellegű, de hasonló projekt volt 2018 nyarán az Ipari Örökség Tábor. Ez a rendezvény jó példája a fentebb említett gravitációs hatásnak: Tóth Viktor Miskolcra elszármazott építész budapesti építészhallgatóknak szeretett volna ipari örökséghez kapcsolódó felmérőtábort szervezni, és rátalált egyesületünkre. A rendezvény az Átjáró szervezésében valósult meg, és a szorosan vett eredmény (a kohászat területén lévő legértékesebb épület, az egyedi gépgyártó csarnokának felmérése és kutatása) mellett fontos volt az is, hogy újra messziről jött emberek ismerhették meg Miskolc iparhoz kapcsolódó értékeit. Ebben a projektben, ahogy korábbi vasgyáras projektjeinkben is, a Komlóstetői Kerékpáros Sport Klub volt a partnerünk: ők üzemeltetik a hatalmas területű kohászat egyetlen kulturális létesítményét, a Factory Arénát. Bár másféle örökséghez kötődik, mégis itt kell hangsúlyozni felbecsülhetetlen értékű kapcsolatunkat a pincésgazdákból szerveződött Avasi Borút Egyesülettel, közös kiadványaink, projektjeink és rendezvényeink társadalmi haszna megkérdőjelezhetetlen.

Az előkészítő kutatások feltárt érdekességeit és a túrák tapasztalatait kiadványainkban publikáljuk, 2019-ig két kötet jelent meg a „Városi túrák kezdőknek és haladóknak” című sorozatunkban. Vízióink lényegét az előszóban fogalmaztuk meg: „A Városi túrák program- és kiadványsorozatunk Miskolchoz kötődik, mi szervezők-szerkesztők itt helyben gyűjtjük az inspiráló városélményeket, évtizedek óta. Közösségi csavargásaink az útikönyvek és a képeslapfotósok által mellőzött részletekre kíváncsian célozzák meg a szebb időket megélt utcákat, eltűnőben lévő vagy éppen átalakuló épületszoportokat vagy akár a lesajnált lakótelepeket. Unottan közismert homlokzatok mögül ekképpen tárulnak fel váratlan látványok és igéző hangulatú történetek, a rácsodálkozás pillanataival, hiszen a napi rutintól karnyújtásnyira szégyenlősködnek a város diszkrétén rejtőzködő, egyedi vonásai.”¹³ Szeretünk kint lenni az utcákon, ismerni és mesélni a jó tör-

téneteket, meghallgatni mások élményeit, amelyek szerves alkotóelemei Miskolc múltjának és jelenének. Egyszerre hétköznapi, mégis gyönyörű városias élmények inspirálnak bennünket, mint a beinduló gördeszkekerek hangja a flaszteren. Távol áll tőlünk mindenféle népboldogítónak szánt pátosz, arról van szó lényegében, hogy így érezzük magunkat rendben, ez az életünk itt, Miskolcon. Végül egy nagy kedvencet hívunk segítségül annak összefoglalására, hogy az egyéni emlékezet, városi csavargások és a valódi közösség miféle összefüggéseket mutat. Michel de Certeau életeket megváltoztatni képes könyvében olvassuk ezeket: az „elbeszélések magánjellegűvé válnak, lakónegyedek zugaiban, családoknál, egyéneknél bújnak meg, míg a média híresztelése mindent elborít [...]”. Az emlékezés csupán egy arra vetődő királyfi, aki egy pillanatra felébreszti szótlan történeteink Csipkerózsikáját. »Itt régen pékség állt [...]. Az emlékek idekötnek bennünket. Ez személyes dolog, senki nem tartaná érdekesnek, de mégis innen ered a környék szelleme.« Csakis olyan helyek léteznek, ahol csendben meglapuló szellemek sokasága kísért, melyeket aztán vagy felébresztenek, vagy nem.”¹⁴ Ilyesmivel próbálkozunk.

■ JEGYZETEK

1. Leonie Sandercock: *Kozmopolisz felé – utópia építés alatt*. In: Csontos János – Lukovich Tamás (szerk.): *Urbanisztika* 2000. Bp., 1999. 54. (a továbbiakban Sandercock 1999).
2. Móricz Zsigmond: *Mai napok*. Nyugat 1930. 22. sz.
3. Az egyesület honlapja: <http://atjarokhe.hu/>
4. 2018 végéig 18 füzet jelent meg a sorozatban: <https://privatfelmultmiskolcon.blog.hu/>
5. Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között*. Bp., 2010. 13.
6. <http://www.atjarofolyoirat.hu/>
7. *Átjáró*. Interdiszciplináris folyóirat. 2013. 3.
8. David Lynch – Kristine McKenna: *Room to Dream*. Edinburgh, 2018.
9. Sandercock 1999. 56.
10. Egyes helyeken még a „szocreál” jelzővel is illették, pedig a szocialista realizmushoz természetesen semmi köze.
11. <http://utanamsracok.blogspot.com/p/macskakoves-tanosveny.html>
12. <http://www.coninprojekt.org/kiallitas/rozsnyo/3dmodell-banyatelep/>
13. Darázs Richárd (szerk.): *Utánam, srácok, a belvárosba! Városi tűrák kezdőknek és haladóknak. Miskolci útikalauz*. I. Miskolc, 2016, 5.
14. Michel de Certeau: *A cselekvés művészete. A mindennapok leleménye*. I. Bp., 2010. 132.